

GERÇEKLiĞİN MAYASINI TUTTURMAK

DR. ÜMİT TAŞTAN



Modern insan zihninin meşru gerçeklik tanımı fiziksel gerçeklikle sınırlandırılmıştır. Bu tanım, fiziksel gerçekliğin kuruluşunda ilahi inayetin herhangi bir role sahip olmadığını salık verir. Örneğin *İbn Sina*, *Gazali* ve *İbn Arabi* gibi klasik metafizik anlayışı temsil eden isimler mıknaatın sahip olduğu çekme kuvvetinin nereden kaynaklandığını uzun uzadıya tartışırken ilahi failin etkisini hesaba katmışlardır. *Gazali* ve *İbn Arabi* ateşin yakma gücünün, ilahi iradenin bu gücü an be an yaratması sayesinde mümkün olduğunu, aksi halde ateşin kendi maddesine içkin ve kendinden menkul böyle bir güce sahip olamayacağını düşünmüşlerdir.

Gerçekliğin anlaşılmasında yüzyıllarca hüküm süren bu anlayış biçimi, her an gerçekliğe müdahil olan bir tanrı tasavvurunu sürdürögelmiştir. Ancak bir bütün olarak insanlığın gerçeklik anlayışı 18. yüzyıla gelindiğinde büyük bir düşünce depremiyle sarsılmış ve yeniden inşa olunmuştur. Bu düşünce sarsıntısının belki de en çarpıcı ve somut tezahürü, 1755'te meydana gelen *Lizbon Depremi*'dir. Deprem özellikle kiliselerin dolu olduğu bir pazar sabahı meydana geldiği için, ibadet sırasında yüzlerce rahip, rahibe ve dindar insan yaşamını yitirmiştir. Lizbon'daki büyük katedrallerin ve manastırların birçoğu çökmüş veya yıkılmış, ardından çıkan büyük yangınlarda da çok sayıda insan ölmüştür.

Bu durum, halk arasında ve aydınlar arasında büyük bir teolojik sarsıntıya yol açmıştır. “Neden Tanrı'ya dua eden insanlar öldü?” ya da “Tanrı neden kendi evini korumadı?” gibi sorular, sadece halk arasında değil, Avrupa'nın entelektüel çevrelerinde de yoğun biçimde tartışılmıştır. Bu nedenle Lizbon Depremi, sadece fiziksel değil, aynı zamanda dini ve felsefi inançları da derinden sarsan bir olay olmuştur. Depremi yaşayan halkın bir kesimi, yaşanan olayı kendi hayatlarında işledikleri günahlara karşılık tanrısal bir uyarı şeklinde yorumlamışlardır.

Diğer taraftan, meşhur Alman filozof *Immanuel Kant* ise depremin nedenine dair yeni bir açıklama yaparak batı fikriyatında radikal bir dönüşümün fitilini ateşlemiştir. *Kant*, *Lizbon Depremi*'ni *Tanrı'nın gazabı gibi açıklamak yerine, yerin altında olup bitenleri anlamaya çalışarak doğal nedenlerle açıklamaya yönelmiştir*. Depremlerin yer kabuğundaki hareketlerden kaynaklandığını düşünmüş ve bu tür olayların doğa yasalarıyla açıklanabileceğini ileri sürmüştür. Bunun da ötesinde *Kant*, deprem gibi fiziksel bir olayın ortaya çıkmasında Tanrı'dan gelen bir müdahaleden kesinlikle bahsedilemeyeceğini söyleyerek *metafiziği felsefi ve bilimsel söylemin dışına çıkartmıştır*.

Bugün dünya üzerinde yaşayanlar olarak hepimiz Kantçı bir dünyanın izin verdiği sınırlar içerisinde düşünme ameliyesi gerçekleştiriyoruz. Bu sınırlar, dünya işlerine dönük amellerimizde deist olma şartıyla teist bir inancı sürdürmemize “müsaade” ediyor. Şu hâlde, en hayati misyonumuz, gerçekliği hakkıyla temsil edebilen bir tasavvuru temin edecek teorik ve felsefi bir zemini yeniden kurabilmektir. Bu zeminde hem fiziksel olan hem de fizik ötesi olan belli bir imtizaç içinde olayların akışını açıklamalı ve gerçekliği olduğu şekliyle bize sunmalıdır.

Bunu sağlayacak bir teori, malzemeleri bir araya geldikten sonra mayalanmaya bırakılan bir ekmeğin geçirdiği dönüşüme benzetilebilir. Bu dönüşümün iki yönü vardır. İlki, mayalanmak üzere gerekli malzemeleri bir araya getirip toplamaktır. Bu malzemeler gelişigüzel bir şekilde bir araya getirilirse mayanın tutmayacağı herkesin malumudur. Bu yüzden, şeyleri keyfi biçimde bir araya getiremeyeceğimizi göstermek için çeşitli yöntem öğretileri geliştirilmiştir. Yöntem, *teoria* faaliyetini gerçekleştiren failin uygulaması gereken bir fiildir.

Yöntem, matematiksel bir fonksiyona benzer, verilen girdi ve malzemeleri belli bir kalıba sokar, uygun malzemeler uygun bir metotla işlendiğinde olgunlaşır ve gerçeklik kazanır. Malzemelerin kendileri de gerçek olmakla birlikte onları verili bir gerçeklik olarak görmek gerekir. Verili olan malzemeleri kullanarak ortaya çıkarılan üründür failin bütün marifeti. Fiziksel nesneleri bir araya getirince fiziksel bir ürün ortaya çıkar. Burada sözü

edilen bir araya getirme de bir tür mayalama mıdır?

Bunun üzerine biraz daha düşünmek ve aceleye kapılmamak gerekir. Ancak fiziksel olmayan nesnelerin bir araya gelmesini bir tür mayalama olarak görebiliriz. Sosyal ve kültürel bir teorinin inşasında *İsmet Özel*'in “*Of Not Being A Jew*” şiiri ile *Selahattin Yusuf*'un “*Eve dönemezsin*” romanını birlikte düşünmek bir mayalama örneğidir. Bu mayalanma sürecinin sonunda, mutlaka somut ve fiziksel bir ürün ortaya çıkmak zorunda değildir. Ortaya çıkan ürün, “*eve dönememek*” fikrine dair bir idraktır; bu idrak başlı başına bir üründür ve elbette somut yansımaları da olacaktır.

Her şeyin başında yer alan mayalama faaliyeti sonucunda iç içe geçmiş ürünler demeti ortaya çıkar. Belki de insanın yaratıcılığı, bu mayalama faaliyetinde bulunmasından ileri geliyordur. Hamuru mayalayarak ekmeği icat eden insan, var olanları belli bir yöntemle mayaladığında gerçekliği hakkıyla temsil edebilen felsefi bir zemin kurabilecektir. Bu da bir icattır, ama ortaya çıkan icadın tamamen failin fiiline indirgenmesi hata olur. *Çünkü mayalanma sürecinde insanın vukûfiyetini aşan, tartıya vurulamayan bir müdahale vardır.*

Peki, insanın fiilinden bağımsız olan bir müdahalenin olduğu nereden bilinir? Bilinmez. Her teorisyen *teoria* yaparken belli bir öngörü ve inançtan hareket eder. Bu öngörüye dair teorik açıklama verme imkanları çok sınırlıdır. *O sebeptendir ki teorisyenin teorisinin sağlamlığı bu inançla değil, teorisinin sonundaki ürünle ölçülür. Güzelce mayalanmış bir ekmeğin kokusu, daha fırından çıkmadan rüzgârın diline dolanır, ta uzaklardan duyulur.*